

EDIN ŠAKOVIĆ, PROF.

Gračanica - od zaborava čaršija

U ovoj, 2008. godini, „pada“ više značajnih godišnjica i jubileja iz prošlosti kako grada, tako i općine Gračanica. Nažalost, niko ih se nije ni sjetio, akamoli da i jedan od tih jubileja na dostojan način obilježi. Ova godina će tako ostati obilježena uglavnom lokalnim izborima i uobičajenim rekvizitima koji ih prate: napadnim reklamiranjima, plakatima svih veličina istaknutim na svim mogućim i nemogućim mjestima, hvalisanjima, agresivnom i prljavom kampanjom. Predizbornoj atmosferi, aktivnostima i euforiji bili su podređeni gotovo svi vidovi javnog djelovanja, dok su daleko bitnije stvari, pa i one koje bi trebalo da budu dio identiteta ovoga grada i općine – potpuno zanemarene.

Ima više takozvanih okruglih datuma i značajnih godišnjica, kojih se ove godine nismo ni sjetili, a da o nekom njihovom primjerenom obilježavanju i ne govorimo. Tražiti odgovore na pitanje zašto je to tako, zahtijevalo bi mnogo širu elaboraciju. Ovim prilogom želimo skrenuti pa-

žnju samo na najvažnije datume i događaje iz prošlosti Gračanice kao mali poticaj za razmišljanje o načinu njihovog obilježavanja u nekom budućem vremenu.

Ukratko, ove godine se navršava:

480 GODINA OD PRVOG SPOMENA GRAČANICE U HISTORIJSKIM IZVORIMA: u popisnom defteru Zvorničkog sandžaka iz 1528. godine, nekoliko godina nakon osmanskog osvojenja Gračanice, u kojem su, inače, popisani Vlasi – stočarsko stanovništvo kojim je osmanska vlast kolonizirala stanovništvom prorijeđena novoosvojena područja naseljavalo područja. Gračanica je upisna kao jedno od naselja Zvorničkog sandžaka u nahiji Soko, koje su naselili Vlasi

460 GODINA OD PRVOG SPOMENA GRAČANICE KAO GRADA (KASABE): u poimeničnom popisnom defteru Zvorničkog sandžaka iz 1548., prvi put se spominje *kasaba Gračanica*. Da bi jedno mjesto steklo status kasabe, u njemu je trebalo da prevladava neagrarna privreda, da ima sedmični trg i muslimansku zajednicu (dže-

mat) sa džamijom. Kada se ispune ti uvjeti, sultanskom poveljom – mu'afnamom dotičnom mjestu se priznavao status kasabe, stanovništvo tog mjesta bi se oslobodilo plaćanja zemljišnih poreza i u narednom poreskom defteru bi bili zavedeni kao stanovnici kasabe. Sa Gračanicom se to desilo nešto prije 1548. godine. Te godine se, inače, u okvirima kasabe spominju tri mahale, dok je ostatak naselja bio označen kao "selo Gračanica".

300 GODINA OD PRVOG SPOMENA TVRĐAVE U GRAČANICI: skoro niko od Gračanlija danas ne zna da je u njihovom gradu nekada postojalo utvrđenje, odnosno tvrđava. Ona se u poznatim izvorima prvi put spominje u augustu 1708. godine, kada njezin zapovjednik i posada obavještavaju Portu da je tvrđava na više mjesta oštećena i da joj je potrebna obnova, za što je već bio skupljen novac – ali ga je tadašnji kadija pronevjerio. U osmanskim izvorima, kao i u habsburškim izvorima ova tvrđava se spominje i narednih godina, a navodi je u popisu utvrda Bosanskog ejaleta i franjevački pisac Filip Lastrić. Šta se s njom kasnije zbilo, nije poznato, kao ni gdje se tačno nalazila. S obzirom da se staro greblje preko puta nekadašnje Potočke džamije, na mjestu današnjeg tržnog centra i parkinga hotela Tilia nazivalo Hendek harem (hendek je opkop oko tvrđave), može se pretpostaviti da je jedan dio čaršije bio opasan zidom, te da je i Gračanica, poput Donje i Gornje Tuzle, predstavljala palanku.

200 GODINA OD GRADNJE VODOVODA I JAVNE ČESME U ČARŠIJI, VAKUFA GRADAČAČKOG KAPETANA MURAT-BEGA, koji je u Gračanicu – baš poput svog oca, Osman-kapetana – sagradio i medresu, te uvakufio čitav niz dućana, magaza, poslovnih prostora i zemljišnih posjeda,

namijenjenih njihovom održavanju. Murat-kapetanova česma se nalazila u samoj čaršiji, a voda na nju je vjerovatno doveđena sa Mahmutovca. Davno je propala, a na nju je jedino podsjećala kamena ploča s natpisom - koja se nalazila u podzidu harema Bijele džamije, prema Keju. Ploča je izvađena prilikom rekonstrukcije Keja i prije nekoliko godina spremljena u Bijelu džamiju. Nije nam poznato gdje se ta ploča sada nalazi. Ka dje o vodovodu riječ, spomenimo da se ove godine, navršava i **50 godina** od izrade prvog projekta gradskog vodovoda u Gračanicu, koji označava početak izgradnje modernog vodovodnog sistema. Taj će vodovod naslijediti onaj već zastarjeli, iz 1936., koji je „pokrivao“ tek manji dio grada. Također, prije **10 godina**, svečano su na upotrebu pušteni rekonstruirani dijelovi vodosistema, uključuju obnovljeni vod Soko - Pašalići, nove centralne vodove kroz grad i novo vodospremište na Gaju. Taj je kapitalni projekt realiziran uz pomoć kreditnih sredstava USAID-a.

150 GODINA OD KATASTROFALNOG POŽARA U KOJEM JE IZGORJELA GRAČANIČKA ČARŠIJA: Požari i vatrene stihije su bili najveći dušmani starih bosanskih kasaba, posebno njihovih čaršija – trgovačko-poslovnih i zanatskih četvrti, sa objektima, građenim pretežno od drveta i lakših materijala, koji su bili zbijeni i stisnuti jedan uz drugi. I Gračanica je tako u više navrata stradala. U noći s 23. na 24. april 1858. godine, gračaničku čaršiju je zahvatio strahovit požar u kojem je izgorjelo više od stotinu dućana, magaza i hanova. Ovaj događaj je očito izazvao veliku pozornost u široj regiji, jer su vijesti o toj velikoj nesreći u Gračanicu našle mjesta i u izviješćima zapadnih konzularnih činovnika.

130 GODINA OD BOJA KOD GRAČANICE: Nakon što su austrougarske

okupacijske trupe otpočele invaziju Bosne i Hercegovine, okupatorske jedinice su 4. augusta, 1878. godine ušle u Gračanicu, a potom nastavile napredovanje prema Tuzli, gdje se skoncentrirala bošnjačka narodna vojska, pod zapovjedništvom pljevaljskog muftije Mehmed Vehbi ef. Šemsekadića. Pretrpjevši poraz na prilazima Tuzli, zapovjednik okupacionih trupa, grof László Szápáry, povukao je svoje snage i rasporedio ih ispod i oko Gračaniće. U poslijepodnevним satima, 12. augusta 1878., prethodnice bošnjačke narodne vojske napale su austrougarske položaje. Borba se produžila sve do dolaska novih jedinica, u večernjim satima, kao i sutradan. Pretrpjevši ozbiljne gubitke i u opasnosti da bude okružen, Szápáry se povukao prema Doboju. Šemsekadić je pobjedonosno ušao u Gračanicu 14. augusta. Gračanica je tada, preko mjesec dana, bila središte slobodne bosanske teritorije.

120 GODINA OD IZGRADNJE ZGRADJE OPĆINE: Najstarije poznato sjedište vlasti u Gračanici nalazilo se u mahali Trepanići, preko puta stare Pervane džamije. Tu se nalazila zgrada "meščeme" (sudnice), u kojoj je kadija kao sudija, ali i predstavnik vlasti, dijelio pravdu i saopćavao carske fermene i valijine naloge. Kasnije, u drugoj polovici 19. stoljeća, zgrada "hućumetskog ureda" ili konaka – sjedišta upravne i sudске vlasti (mudira, odnosno kajmakama, te kadije i činovnika) nalazila se na Musali, na prostoru gdje se nalazi današnja zgrada BKC-a. Dolaskom Austro-Ugarske, nova zgrada konaka sagrađena je na širokom prostoru vakufskog kompleksa zemljišta i muslimanskih mezarja, koji se protezao od Musale pa sve do Kotoruše. Ta zgrada ili, može se slobodno reći, palača – podignuta je u pseudomaurskom stilu, koji je u sebi spajao arhitektonsko naslijeđe Euro-

pe, sa islamskom orijentalnom tradicijom. Po vrlo sličnom projektu, zgrade konaka su izgrađene i u nekim drugim gradovima Bosne i Hercegovine (Kladnju, Srebrenici itd.).

110 GODINA OD "IZLASKA GRAČANICE U EUROPU": Zvuči možda malo pretenciozno, ali željeznička pruga ne predstavlja samo prometnicu, željeznica se u 19. stoljeću opravdano smatrala simbolom civilizacije i povezanosti sa svijetom. **Pruga Gračanica-Karanovac službeno je puštena u promet** 1. januara 1898. godine. Izlazak na bosansko-hercegovačke željeznice, a time i na željezničku mrežu Dvojne Monarhije, odnosno Europe, za Gračanicu je bila svojevrsna prekretnica u privrednom, urbanom, kulturnom i sveukupnom razvoju. Također, 2008. se navršava tačno **40 godina od ukidanja uskotračne pruge Gračanica - Karanovac**. U maju 1968., uz prigodnu svečanost, ispraćen je zadnji "Ćiro" iz Gračaniće.

90 GODINA OD KRAJA PRVOG SVJETSKOG RATA I "PREVRATA": Krajem oktobra 1918. godine, nakon konstituiranja Narodnih vijeća, prekinute su sve državno-pravne veze južnoslavenskih zemalja u okviru Austro-Ugarske sa Bečom i Budimpeštom. Tada je osnovana Država Slovenaca, Hrvata i Srba, u koju je ušla i Bosna i Hercegovina. Međutim, Srbi su u pojedinim gradovima i mjestima, formirajući lokalna narodna vijeća, samovoljno preuzimali vlast i proglašavali ujedinjenje sa Srbijom. Bilo je to vrijeme pljački, nemira, napada na bošnjačku imovinu, domove i živote. Na dan 14. novembra 1918., u Gračanicu su ušle jedinice srpske vojske, a 25. novembra s dužnosti je odstupio posljednji austrougarski kotarski predstojnik Abduselam-beg Hrasnica. Pet dana kasnije, 1. decembra 1918., proglašeno je

Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. U Prvom svjetskom ratu, poginulo je i ranjeno mnogo Gračanlija (do sada je utvrđeno 46 imena tadašnjih gračaničkih šehida – Bošnjaka iz Gračanice koji su poginuli u ratu, dok je konačna brojka – računajući nebošnjake i ljude sa sela – daleko veća).

20 GODINA OD IZDAVANJA PRVE – I JEDINE HISTORIJSKE MONOGRAFIJE O GRAČANICI: U izdanju Komisije za istoriju Opštinskog komiteta Saveza komunista BiH i Opštinskog odbora SUBNOR-a Gračanica, u aprilu 1988. godine objavljena je historijska monografija "Gračanica i okolina u NOB-u i revoluciji", koju su napisali Esad Tihiić i Omer Hamzić. U ono vrijeme, spomenuta knjiga je predstavljala kapitalno djelo, pa i više od toga – jer je bila isključivo gračanički projekat. Zasnovana najvećim dijelom na prvorazrednoj izvornoj građi, knjiga je uglavnom izbjegla zamke tzv. *hura-patriotizma* i, što se tiče čisto faktografskog dijela, predstavlja vrijedan doprinos poznavanju ukupnih prilika u periodu 1941. - 1945. ne samo na gračaničkom

području, nego i šire. Naravno, s današnje tačke gledišta veći dio tumačenja i ocjena u ovoj knjizi treba redefinisati – pojedini događaji, ličnosti i procesi zahtijevaju reinterpretaciju, oslobođenu ideoloških okova i stereotipa. Naime, knjiga je pisana jednostrano, sa NOP-ovske tačke gledišta, pa se tako, recimo, periodi od po nekoliko mjeseci (u kojima na području Gračanice nije bilo jedinica NOVJ) prosto preskaču. Međutim, najveća vrijednost ove knjige leži u tome što je u njezinom uvodnom dijelu dat pregled povijesti Gračanice od najstarijih vremena do početka Drugog svjetskog rata. To je, i danas jedini sintetski prikaz historije ovoga grada i njegove okoline. S obzirom da je u proteklih dvadeset godina dosta toga učinjeno na daljnjim i detaljnijim istraživanjima prošlosti Gračanice, u čemu je najveću ulogu odigrao Časopis „Gračanički glasnik“, svakako se nameće potreba pisanja jedne nove sinteze gračaničke historije u kojoj bi se obradila povijest grada i njegove okoline od najstarijih tragova života i civilizacije, pa sve do danas.

Gore nabrojane obljetnice su, mora se naglasiti, samo neki od jubileja koje smo ove, 2008. godine – propustili obilježiti. Ima ih još. Sjetimo se samo nekih značajnih ličnosti iz povijesti našega grada i općine. Ove, 2008. godine, navršava se 90 godina od rođenja **Adema Alića**, najpoznatijeg gračaničkog ilegalca, oficira Domobranske dobrovoljačke bojne i 65 godina od njegove tragične smrti (kada je odlukom njemačkog prijekog suda kao partizanski špijun osuđen na smrt i strijeljan). Ove godine se navršava i godišnjica rođenja i smrti još jedne značajne osobe: prije 90 godina je rođen, a prije 15 godina je umro **hfz. Husein ef. Mujić**, vjerski službenik i saradnik NOP-a, predsjednik Ilmiye, urednik "Preporoda", muftija tuzlanski i na posljetku reisu-l-ulema. Ovaj kontroverzni alim je, nebitno u kakvim povijesnim okolnostima, postigao ono što još nije ni jedan Gračanlija prije njega i poslije njega – stajao je na čelu nekoliko miliona muslimana Jugoslavije. Historijska struka tek treba da donese sud o njegovoj ličnosti, djelu i povijesnoj ulozi. Također, prije 90 godina je rođen, a prije 30 godina umro i **Muhamed Seid Mašić**, pjesnik i pisac, neshvaćeni intelektualac i čovjek, čija životna priča može poslužiti kao predložak za neki tragični roman. Ove godine smo, isto tako, propustili obilježiti desetu godišnjicu od smrti **dr. Mustafe Beganovića**, poznatog stručnjaka i znanstvenog radnika iz

oblasti medicine i stomatologije, nekadašnjeg dekana Medicinskog fakulteta u Sarajevu, intelektualca i humanistu, ministra u ratnoj vladi Bosne i Hercegovine, čovjeka kojeg su s pravom nazivali "ambasadorom Gračanice u Sarajevu".

Ove godine smo, dakle, propustili da na dostojan način obilježimo svaki od gore nabrojanih jubileja. Svakako je u tome velika odgovornost svih nas, a prije svega onih koji su pozvani da o tome brinu – poput Općinskog odbora za obilježavanje značajnih događaja i ličnosti. Jesu li svjesno "zaboravili" ove datume ili su im oni nepoznati ili ih, pak smatraju nevažnim – to sve, naposljetku, nije ni bitno. Sada je već kasno da se, bar što se tiče nabrojanih godišnjica, išta promijeni. U ovome gradu ionako nikog nije briga za ono što je uistinu značajno, ovdje već odavno caruje sasvim poremećen sistem vrijednosti. I pored toga, Redakcija ovog časopisa i ljudi koji se oko njega okupljaju, čine ono što je u njihovoj moći – da podstaknu, da pokrenu, da objasne, počesto prolazeći kao u borbi sa vjetrenjačama. Od spomenutih godišnjica, događaja i ličnosti, u ovom broju, donosimo priloge o sto tridesetogodišnjici boja pod Gračanicom, zatim o životu, djelovanju i tragičnoj smrti Adema Alića i o izgradnji i ukidanju uskotračne željezničke pruge Gračanica – Karanovac (popularnog „ćire“).